

Pieter Donche

De incunabel
Van den proprieteyten der dinghen (1485)
en zijn oudst gekende private bezitter

EEN MIDDELEEUWSE ENCYCLOPEDIË

Van den proprieteyten der dinghen, gedrukt in 1485 te Haarlem door Jacob Bellaert is één van de oudste drukwerken in het Nederlands. Het boek is een Nederlandse vertaling van een middeleeuwse encyclopedie *De proprietatibus rerum*, samengesteld circa 1240-45 door de franciscaner monnik BARTHOLOMEUS ANGLICUS. In zijn Franse vertaling was de tekst in Bourgondische kringen zeer in trek. Jacob Bellaert maakte er een imposant drukwerk van: 460 bladen zetsel (920 bladzijden), verdeeld in 63 katernen met 11 volblad houtsneden van opmerkelijk hoge kwaliteit en een kunstig drukkersmerk, dat alles op groot formaat (270 x 196 mm).¹ In 2004 verscheen een studie over dit werk door Saskia Bogaart.²

Van *Van den proprieteyten der dinghen* zijn 58 bewaard gebleven exemplaren gekend in bibliotheken in Nederland (13), Duitsland (12), USA (9), UK (8), België (5), Frankrijk (5), Zweden (2) en in Oostenrijk, Rusland, Canada en San Marino (telkens 1) en twee exemplaren in privaat bezit.

Het oudste bezitterskenmerk stamt vermoedelijk uit 1490. In het exemplaar Amsterdam, Artis Bibliotheek, 242, is in een eigentijdse hand onder het colofon (folio EE6v) geschreven: *Item dit boeck hoert*

- 1 Het boek bevat geen folio- of bladzijdennummers, de tekst is wel voorzien van katernsignatures, behalve op de bladen die een houtsnede bevatten. De afmetingen hier vernoemd zijn deze uit de vergelijkende studie van Bogaart (zie volgende noot). Nochtans heeft de bladspiegel van het exemplaar BnF, Rés. R. 372, die we hier bespreken afmetingen van 294 x 198 mm of 2,5 cm hoger.
- 2 S. BOGAART, *Geleerde kennis in de volkstaal. Van den proprieteyten der dinghen (Haarlem 1485) in perspectief*, Hilversum, 2004 (Artesliteratuur in de Nederlanden, 4). Dit boek is de handelseditie van haar academisch proefschrift aan de Universiteit Groningen.

int regulieren inde Birket bi Amersfoert in die Birket. In dezelfde inkt is ook 'lxxxx' (= [14]90) in het wapenschild in het drukkersmerk geschreven. Dit exemplaar is dus al kort na het drukken terechtgekomen in het klooster Mariënhof in De Birk vlakbij Soest. In een ander exemplaar (Amsterdam, Universiteitsbibliotheek, Ned. Inc. 29a) staat op dezelfde pagina geschreven dat het in mei 1492 aangekocht werd bij een boekbinder in de Haarlemse Kruisstraat (waar Jacob Bellaerts drukkerij vermoedelijk ook gevestigd was, maar hij was op dat ogenblik al niet meer actief). Een exemplaar dat in de Zuidelijke Nederlanden terecht kwam was dit van een priester Jacob van der Cammen, verbonden aan de kapittelkerk van Sint-Michiel en Sint-Goedele in Brussel. Hij overleed op 10 juli 1492 en in een boekenlijst die naar aanleiding van zijn overlijden werd samengesteld blijkt dat hij ook een 'Bartholomeus de proprietatibus in theutonico' naliet. Een ander exemplaar uit de Zuidelijke Nederlanden is dit van een in 1525 overleden Michiel Roelandts. Van deze 'portere der steden van Mechelen' maakt zijn testament melding van een exemplaar van dit boek. Hij woonde bij zijn broer Cornelis Roelandts, een raadsheer van Margareta van York (1446-1503), de weduwe van de Bourgondische hertog Karel de Stoute, die in haar stadspaleis te Mechelen verbleef.³

EEN 15DE-EEUWSE PRIVATE BEZITTER IN VLAANDEREN

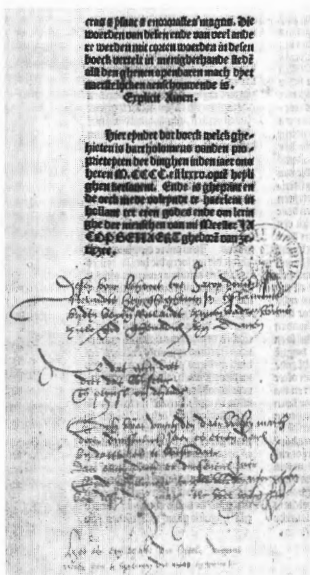
In het overzicht van de 58 bekende exemplaren⁴ lezen we dat van de drie exemplaren die de Bibliothèque nationale de France te Parijs bewaart, in het exemplaar BnF, Rés-R-372 op folio EE6v (d.i. aan het eind van het boek, onder het colofon) volgende handgeschreven aantekening staat:

*Desen bouc behoort toe Jacop Donche f(i)liu)s
Roelandts hem ghegeven in testamente
byden voorn(oemde) Roelandt zijnen vadre wiens
ziele god ghenadich zy Amen.*

3 S. BOGAART, *Geleerde kennis*, p. 72-73. Met de *lingua theutonica* kan zowel het Duits als het Middelnederlands bedoeld worden, maar gezien het boek nooit in het Duits werd vertaald, moet het wel om *Van den proprieteyten der dinghen* gaan.

4 S. BOGAART, *Geleerde kennis*, p. 178-203, i.h.b. p. 198.

Bij raadpleging van de catalogus der incunabelen van de BnF vernamen we nog dat in dit exemplaar in het drukkersmerk ook een wapen getekend was (zonder verdere beschrijving).⁵ S. Bogaart noemt de eigendomsnotitie ‘een (zestiende-eeuwse?) aantekening’ maar gaat er niet verder op in. De exemplaren in de BnF werden door haar ook niet in autopsie of via een microfilm bestudeerd, enkel informatie verstrekt door de bibliotheek werd gebruikt voor het overzicht. Voor haar was dit dus één van vele eigendomsnotities zonder datering of lokalisering. Maar ons zijn Jacob Donche en zijn vader Roeland wel heel goed bekend, zij komen inderdaad als vader en zoon voor in onze genealogie, Roeland is ook de enige met die voornaam in de 15de en 16de eeuw.⁶

Laatste bladzijde met slottekst en handschriftelijke aantekeningen en drukkersmerk (tegenover de laatste tekstbladzijde) met het wapen van Jacob Donche.

- 5 U. BAURMEISTER & D. HILLARD, *Incunables de la Bibliothèque nationale de France. Tome I. Fasc. 2: B*, Parijs, 1996, p. 233.
- 6 P. DONCHE, *Geschiedenis en genealogie van de familie Donche 1365-2004*, Berchem, 2004, p. 156-157 (bekroond met de driejaarlijkse prijs Prins Alexandre de Mérode 2006 en 6-jaarlijkse prijs Volkskunde van de Provincie West-Vlaanderen 2007).

ROELAND DONCHE (° CA. 1460, † 1492)

Roeland Donche was een zoon van Lodewijk Donche en Maria Heyndrickx. Roelands vader was meer dan 30 jaar lang (1457-1489) ontvanger geweest van de renten op de bezittingen die het kapittel van de St.-Bertijnsabdij te St.-Omer (N.-Fr.) bezat in Vlaanderen (bezittingen voornamelijk gelegen te Alveringem, Lampernisse, St.-Katharinakapelle, Pervijze, Zoetenaai en Lo en genoemd *Het Vrije van St.-Omaars*). Lodewijk werd ook vernoemd als baljuw voor dit kapittel en als baljuw van de heerlijkheid Nieuwkapelle. Hij overleed in 1491 en werd in de kerk van Alveringem begraven met grafschrift. Roeland was zijn oudste zoon.

Roeland was schepen-keurheer van de kasselrij Veurne. Hij begon zijn loopbaan bij de wetsvernieuwing van 1 september 1485 als 15de op 18 schepenen. Ook in de volgende jaren, werd hij, zonder onderbreking, herkozen als schepen-keurheer en schoof hij in de honoraire volgorde langzaam naar voren: 13de schepen op 18 bij de wetsvernieuwing van 13 mei 1488 en evenzo op 24 maart 1491. Bij de vernieuwing van de schepenbank op 21 februari 1492 werd hij verkozen op de 8ste plaats op 18. Maar dit was tevens zijn laatste herverkiezing. Immers, op 12 maart 1492 legde een Charles Aerlebout de eed af als schepen in zijn plaats. In een lijst van de schepenbank van dat jaar werd zijn naam doorstreept en zijn vervanger vermeld: *Roeland Donche, Mr. Chaerles Aerlebout bij doode tot den xij-en in maerte.*⁷ Roeland was dus drie weken na zijn aanstelling overleden. Hij werd evenwel nog vermeld in een andere eigentijdse lijst van schepenen-keurheren, op de laatste dag van februari van dat jaar.⁸ Hij overleed dus na 29 februari en voor 12 maart 1492.⁹ Zijn overlijden was niet schielijk want hij heeft de tijd gehad om een testament op te maken.

7 P. DONCHE, *Schepenen-keurheren van Veurne-Ambacht 1240-1586*, Berchem, 2006, p. 151-156.

8 De lijst van 29 februari staat in: VEURNE, *Stadsarchief*, Oud Archief, nr. 1693, fo 1v.

9 In ons boek P. DONCHE, *Geschiedenis en genealogie*, p. 163 was er nog onduidelijkheid over het jaar waarin hij overleed wegens tegenstrijdige gegevens. Uit onderzoek voor ons werk *Schepenen-keurheren...*, is gebleken (zie pp. 155-156 en 159) dat die tegenstrijdigheden het gevolg zijn van een eigentijdse lijst van schepenen-keurheren die later in 17de- of 18de-eeuwse compilatielijsten verkeerdelijk in het jaar 1495 gedateerd

Ook moet hij op een vrij jonge leeftijd overleden zijn. Hij huwde immers tijdens het schepenaarjaar dat liep van 8 juni 1490 tot 24 maart 1491, want de kasselrijrekening over dat jaar vermeldt dat hij van het kasselrijbestuur een geschenk van 24 pond parisis kreeg: *Roelant Donche, cuerheere tsijnen huwelicke*.¹⁰ Zijn echtgenote was Christina Ghyselin, dochter van Jacob en Nicaise de Doys. Wellicht huwde hij nog in de loop van de tweede helft van 1490, aangezien hij uit dit huwelijk en voor zijn overlijden begin maart 1492 zeker al twee kinderen, Jacob en Jan had.¹¹ Deze twee kinderen verloren dus hun vader op wel zeer jonge leeftijd. Jacob kon hoogstens net één jaar oud geworden zijn en zijn jongere broer was nog niet eens één jaar oud. De kinderen hadden als voogd Heirbout Remboud (schepen-keurheer van de kasselrij in de periode 1496-1519). Jacob moet allicht in de eerste helft van 1491 geboren zijn.

Zoals uit de aantekening van zoon Jacob blijkt had zijn vader Roeland Donche dit boek in bezit voor hij het bij testament aan hem naliet. Roeland moet het dus verworven hebben in de periode januari 1486 (het boek verscheen op 24 december 1485) tot februari 1492.

Hiermee is hij de oudst gekende private bezitter van een nog bewaard exemplaar van *Van den proprieteyten der dinghen*. Immers, het exemplaar Univ. Amsterdam, Ned. Inc. 29a, werd pas in mei 1492 door zijn bezitter Anthonis de Minor gekocht, terwijl van dit van de priester Jacob van der Cammen (zie hoger, † 10 juli 1492) niet bekend is waar zijn exemplaar, voor zover dit nog bestaat, zich bevindt.

JACOB, ZOON VAN ROELAND DONCHE (°1491, †1552)

Jacob huwde een eerste maal met Judoca Davelin († 26 december 1516, begraven in de kerk van Alveringem) en een tweede maal met Catharina Teernynck. Hij woonde op een hofstede gelegen

werd, maar in werkelijkheid van 1491 moet zijn. Na februari 1492 is er geen enkel spoor meer van Roeland in de Veurnse kasselrijrekeningen.

¹⁰ BRUSSEL, *Algemeen Rijksarchief*, Rekenkamer, nr. 43187, fo 22v.

¹¹ P. DONCHE, *Geschiedenis en genealogie*, p. 163.

op de grens van Alveringem en Lampernisse, *west van Voorthem* (de huidige wijk Fortem in Alveringem) *aen de beke, bij de strate loopende van onze vrouwe huiseken ten Steendamme*. Jacob overleed op 22 augustus 1552 en werd begraven in de kerk van Alveringem. Zijn tweede echtgenote werd, als inwonerster van Alveringem, poorteres van de stad Veurne op 16 december 1558 maar overleed het jaar daarop in 1559.

Jacob was zoals zijn vader schepen-keurheer van de kasselrij Veurne in de schepenjaren beginnend in 1521, 25 tot 29, 31 tot 33, 37, 40 tot 44, 46, 47, 50 en 51. Tussen 1527 en 1551 vind men niet minder dan 154 maal zijn handtekening onderaan akten die hij opmaakte en registreerde in de registers van de wettelijke passeringen. Zijn taak in het kasselrijbestuur had dus vooral met notariaat te maken. Hij was ook, zoals zijn grootvader, vader en oom ontvanger van de renten op de bezittingen die het kapittel van de St.-Bertijnsabdij te St.-Omaars in de kasselrij had. Allicht was het ook deze Jacob Donche die ontvanger was van de *spijker* (een grafelijke belasting op gronden geïnd in natura) in de kasselrij (dit ambt werd vanaf 1554 door zijn schoonzoon Roeland de Vos uitgeoefend). Hij was ook baljuw van de heerlijkheid van de Burg van St.-Rijkers en van het Hof van Westoudeland (in Lo).

Hij had uit zijn eerste huwelijk twee dochters, Maria en Petronella en uit zijn tweede een zoon Antonius (ingeschreven aan de universiteit te Leuven in 1537), een zoon Jacob en de dochters Martina, Margareta en Catharina.

JACOBS AANTEKENINGEN IN HET EXEMPLAAR BNF RÉs. R 372

Jacob kreeg dus, bij testament, van zijn vader diens exemplaar van *Van den proprieteyten der dinghen*. Het bezitterskenmerk dat hij neerschreef moet dan ook 16de-eeuws zijn, want in 1500 was hij nog maar 9 jaar oud en hij zal minstens een jongvolwassene geweest zijn toen hij die notitie aanbracht. Hij schreef nog enkele zinnen meer op diezelfde pagina. Onder het ex-libris staat in hetzelfde geschrift:

*Al dat ghij doet
doet dat wijselyc
en(de) peynst om dhende*

*Och wat vreuchden daer wesen mach
Daer duusentich jaer es eenen daech
Bij datte es te wesen daer
Daer eenen dach es duesentich jaer
Ende ne(m)mermeer en zalt werden morghen
Voor desen dach mach elc wel zorghen*

*Het is een zake die lettele vroomt
naer een te zienen die niet en comt*

Het eerste tekstje is moraliserend: *Al wat gij doet, doe het wijselijc en denkt aan het einde*. Met 'het einde' wordt allicht bedoeld: de dood. Een variant hiervan van rond 1400 in het zgn. Haagse Liederhandschrift luidt: *Wijslich dat ghi doet, ende bezieet of tende is goet*.¹² Ook de tweede tekst is moraliserend: het vergelijkt de hemel met de hel: de hemel staat voor vreugde en een snel tijdsverloop: 1000 jaar lijkt er één dag. In de hel daarentegen lijkt één dag wel 1000 jaar te duren en die dag zal zelfs nimmer in een nieuwe morgen verkeren. Men doet er dan ook best aan (door zijn levenswandel) zelf te zorgen waar men uiteindelijk terecht komt. In een Venloos liederhandschrift (2de helft 16de eeuw – vroege 17de eeuw) luidt een variant: *Och wat vrouden daer wesen mach, daer dusent iaer is eynen daech, vort is te wesen daer, daer eyn daech is dusent iaer*.¹³ De laatste tekst is levenswijsheid: *Het is een zaak die weinig (luttel) voordeel oplevert (vromen: voordeel opleveren) naar iemand uit te zien die (toch) niet komt*. Het is zinloos te blijven wachten op iets wat toch nooit zal gebeuren.

Het moet ook Jacob geweest zijn die de pentekening van het familiewapen Donche in het drukkersmerk maakte. Immers, zijn

12 DEN HAAG, Koninklijke Bibliotheek, hs. 128E2 (zie CD-ROM *Middelnederlands* of E.F. KOSSMANN, *Die Haager Liederhandschrift: Faksimile des Originals mit Einleitung und Transskription*, Den Haag, 1940, p. 22).

13 BRUSSEL, Koninklijke Bibliotheek, hs. II 144. Met dank aan Dirk Geirnaert, Instituut voor Nederlandse Lexicologie, afdeling Taalbank voor deze en vorige varianten.

vader Roeland brak het volle familiewapen Donche (*hermelijn met een roskam van keel en drie sterren*) met nog twee wassenaars links en rechts van de steel van de roskam.¹⁴ Deze twee wassenaars zijn hier niet aanwezig, daarentegen staat er in de plaats van de onderste ster één enkele wassenaar. Van Roelands zoon Jacob kennen we één zegel.¹⁵ Naast de steel zijn geen wassenaars te zien. De onderkant van dit zegel is niet goed doorgedrukt, maar zeker is wel dat daar geen ster afgebeeld is en het blijft best mogelijk dat daar een wassenaar stond. We kennen geen enkele andere naamgenoot die een wassenaar in plaats van de onderste ster als breuk in het familiewapen voerde.

De tekening van het wapen is niet ingekleurd. Het stadswapen van Haarlem boven de griffoen is wel ingekleurd alsook het geheel van het drukkersmerk, in lichte tinten van rood, blauw, geel en groen. De inkleuring van het drukkersmerk en van alle andere houtsneden in het boek alsook van beginletters in de tekst is zeer waarschijnlijk door de drukker gebeurd. In de beginperiode van de boekdrukkunst was inkleuring zeer gebruikelijk, daar men gewend was aan gekleurde decoraties in handschriften.

STAAT VAN DE INCUNABEL

Een vergelijking met microfiches (in KB Brussel) van een exemplaar bewaard in de British Library, dat op twee blanco bladen na volledig is, toont een volledige overstemming en zelfs op het punt van die blanco bladen blijkt het Parijse exemplaar volledig te zijn. Van de 460 bladen is er slechts één waar onderaan een hoek ontbreekt en een ander waar een verdwenen hoek met een nieuw

14 Zoals te zien op meerdere zegels die van hem bewaard zijn, bv. BRUGGE, *Rijksarchief*, Oorkonden met Blauw nummer, nr. 10.522 (23 februari 1489 (n.s.)) (dit is een 18de-eeuwse tekening van zijn zegel, vroeger hangend aan de oorkonde: VEURNE, *Stadsarchief*, Oorkonden, nr. 226, maar thans is dit zegel verdwenen); BRUSSEL, *Algemeen Rijksarchief*, Kwitanties van de Rijselse Rekenkamer, pak 97/A (24 januari 1491 (n.s.)), ook beschreven in het repertorium van DE RAADT, *Sceaux armoriés des Pays-Bas et des pays avoisinants*, 4 dln., Brussel, 1897-1903; VEURNE, *Stadsarchief*, Oorkonden, nr. 232 (31 augustus 1491), foto in P. DONCHE, *Geschiedenis en genealogie*, p. 162.

15 BRUGGE, *Rijksarchief*, Oorkonden met Blauw nummer, nr. 1077 (14 febr. 1534).

stuk papier werd hersteld (in beide gevallen zonder tekstverlies). Van een vijftal bladen is in de onderrand door een vochtvlek een halve cirkel papier van ongeveer 1,5 cm diameter weggerot. Voor de rest zijn de randen van alle bladen volledig gaaf en waarschijnlijk zijn de bladen nog steeds op hun origineel formaat.

Het lijvige boek (het boekblok zelf is ca. 75 mm dik) is gebonden in een kaft met houten platten, overtrokken met bruin leer dat blindgestempeld is met rechthoekige kaders, sommige opgevuld met florale motieven. De brede rug telt vier dikke nerven zonder opdruk. In het boek zelf zijn geen aantekeningen aangebracht tenzij dan het ex-libris, de verzen en een tekst van twee regels in de ondermarge van de 5de folio van de index. Die laatste tekst, in zwarte inkt, is naderhand door krullen in donkerbruine inkt onleesbaar gemaakt. Alleen van de eerste regel is het begin nog leesbaar *Garde La f. . .* (?). De tekst is niet in een gotisch cursief schrift zoals het ex-libris en de verzen, maar in een puntig humanistisch (laat-16de-eeuws?) schrift.

VAN HAARLEM NAAR ALVERINGEM

Hoe is dit exemplaar van *Van den proprieteyten der dinghen* in Alveringem geraakt?

Dat Roeland het in Haarlem zelf zou gekocht hebben lijkt weinig waarschijnlijk. De schepenen-keurheren van de Veurnse kasselrij maakten wel dienstreizen naar Brugge, Gent, Rijsel, Brussel of Mechelen, maar toch niet veel verder. Van enkele exemplaren van *Van den proprieteyten der dinghen* is bekend dat zij in de vroege 16de eeuw te Mechelen waren (zie hoger) en wellicht daar gekomen waren vanuit het hertogelijk milieu via een raadsheer van Margareta van York (1446-1503) die te Mechelen verbleef. Margareta van York was een liefhebster van literatuur en boeken: het eerste in de Engelse taal gedrukte boek *Recuyell of the Historyes of Troye*, werd rond 1474 in haar opdracht door William Caxton te Brugge gedrukt.

Nu had Roeland een oom, Jacob Donche (†1492), raadsheer bij de Raad van Vlaanderen, die ook, sinds haar aankomst in de

Nederlanden, meester van de kamer van penningen van Margareta van York was geweest.¹⁶ Toen Margareta van York van Gent naar Mechelen verhuisde kocht Jacob er in april 1479 drie aanpalende huizen in de wijk *Milanen* (de huidige straat Melaan), waarvan er één mogelijk als tijdelijke verblijfplaats kon dienst doen.¹⁷ Is het boek misschien via deze oom bij Roeland terechtgekomen? Jacob, wiens loopbaan zich vooral te Gent afspeelde, kwam toch nog meermaals in het Veurnse: als commissaris voor wetvernieuwingen van steden en kasselrijen bv. kwam hij naar Lo in 1468, 1469, 1470 en 1474, naar Nieuwpoort in 1470, 1474 en 1476 en naar Veurne in 1468, 1470, 1473 en 1474. Roeland overleed begin maart 1492, zijn oom Jacob enkele maanden later op 30 juli. Roeland kan het boek dus niet van zijn oom geërfd hebben, maar het is niet uit te sluiten dat Roeland het boek van zijn vader Lodewijk zou kunnen geërfd hebben, die een jaar eerder in 1491 overleden was en dat Jacob het oorspronkelijk voor zijn broer Lodewijk had gekocht.

Wie erfde het boek na Jacobs overlijden in 1552? Jacob had uit zijn eerste huwelijk twee dochters en uit het tweede nog twee zonen en drie dochters. De staat van goed van zijn oudste dochter Maria († voor 30 april 1558, kortstondig gehuwd met Jacob Ryeel en Daneel Herrewijn en tenslotte met Pieter Lottin) is bewaard gebleven, maar maakt geen melding van het boek.¹⁸ Van de andere kinderen zijn geen staten van goed bewaard gebleven. Jacobs oudste zoon Antonius (gehuwd in 1544-45 met N. Bladelin) overleed vermoedelijk al in 1550, dus nog voor zijn vader. Antonius' beide

16 Zijn loopbaan startte te Gent als secretaris van de schepenen van gedele (vermeld in 1451, 1453, 1454 en 1455). Daarna was hij verbonden aan de Raad van Vlaanderen als secretaris (1457, leper), raadsheer-commissaris (vanaf 1460) en gewoon raadsheer (vanaf 1473). Hij was ook ontvanger van Vlaanderen voor het kwartier van Gent (1469-77), watergraaf en moermeester van Vlaanderen (vanaf 1468 tot 1477), meester van de kamer van penningen van Margareta van York (vanaf haar huwelijk met Karel de Stoute in 1468, nog vermeld in die functies in 1477 en 1482) en baljuw van Dendermonde (periode 1477 tot 1487). Hij overleed te Dendermonde op 30 juli 1492. (zie P. DONCHE, *Geschiedenis en genealogie*, in het hoofdstuk aan hem gewijd).

17 Zijn woning te Gent aan de Lievebrug was vlakbij het Prinsenhof waar de hertogin verbleef. In 1482 werd hij nog steeds vermeld als daar wonend, in 1488 werd hij poorter en inwoner van Dendermonde genoemd (P. DONCHE, *Geschiedenis en genealogie*, p. 248).

18 BRUGGE, *Rijksarchief*, Stadsarchief Nieuwpoort, nr. 4092.

zonen Jacob en Vincent Donche overleden zonder nakomelingen (Jacob te Brussel rond 1564-65). Afstammelingen met de naam Donche van Jacob in de derde generatie zijn niet bekend. Het exemplaar van *Van den proprieteyten der dinghen* kwam dus allicht in een aanverwante familie terecht.

NAAR PARIJS

Wanneer en hoe is die incunabel in Parijs terechtgekomen? Het boek behoorde vóór de Franse Revolutie van 1789 zeker nog niet tot de collecties van de Koninklijke bibliotheek. De oudste stempel die erin aangebracht is, was in gebruik van 1857 tot 1865, maar door de enorme toevloed van boeken tijdens de Franse Revolutie, het Keizerrijk en de periode van de Restauratie werden boeken vaak met tientallen jaren vertraging van een stempel voorzien. Het komt ook niet voor in de aanwinstenregisters die vanaf 1835 werden aangelegd.¹⁹

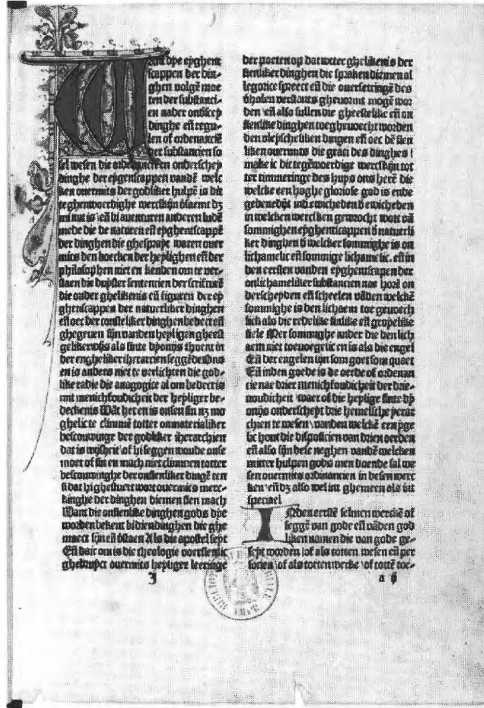
Hoogstwaarschijnlijk is het boek in de Nationale bibliotheek terechtgekomen tijdens de bezetting van onze gewesten door de Franse revolutionairen. Het fonds der incunabelen heeft zijn grootste rijkdom te danken aan Joseph van Praet, conservator der gedrukte werken vanaf 1795. Joseph Basile Bernard van Praet (1754-1837) was de zoon van de Brugse drukker Joseph van Praet (1724-1792). Hij verliet Brugge in 1779 om in Parijs te werken in de boekhandels en was vanaf 1784 verbonden aan de *Bibliothèque Royale*.²⁰ Uit confiscaties ten tijde van de revolutionairen en inbeslagnemingen in de tot 1815 bezette gebieden, die o.a. uitgevoerd werden naar zijn adviezen, werden er gigantische aanwinsten voor de bibliotheek gerealiseerd. Maar Van Praet verwierf voor zijn bibliotheek ook heel wat op veilingen (in 1792 bijvoorbeeld 500 incunabelen in één veiling) of kocht hele bibliotheken ineens op. Hij had een bijzondere belangstelling voor incunabelen en legde

19 Inlichtingen van dhr. N. Petit, conservator van de afdeling incunabelen, Bibliothèque Nationale de France, Parijs.

20 *Biographie Nationale*, XVIII, kol. 154-163; L. VAN BIERVLIET, 'Nieuw licht op Joseph B.B. Van Praet met aantekeningen over zijn relatie met J. Goethals-Vercruyse', in: *Biekorf*, 90 (1990), p. 262-271.

ook een persoonlijke verzameling aan. Bij testament werden zijn incunabelen gedrukt op velijn, geschonken aan de BnF terwijl hij aan zijn vaderstad Brugge een reeks incunabelen legateerde van de Brugse drukker Colard Mansion.

De incunabel bevat geen enkel ander eigendomsmerk nog aanknopingspunt voor een latere bezitter. Waar het zich na het overlijden van Jacob Donche in de volgende 250 jaar bevond daar hebben we helaas het raden naar.

Eerste tekstbladzijde van hoofdstuk I met tegenoverliggende houtsnede.